

Kartlegging av elvemusling

Margaritifera margaritifera

i Hedmark fylke

2010

Kjell Sandaas *Naturfaglige konsulenttenester*

Jørn Enerud *Fisk- og miljøundersøkelser*

Forord

I juli 2010 ble 7 elver i Hedmark fylke undersøkt på 10 steder med hensyn til elvemusling *Margaritifera margaritifera*. Hver lokalitet ble undersøkt på 1 til 3 steder. Vassdrag som drenerer østfra til Mjøsa måtte utelates i år pga uvanlig mye nedbør og stor vannføring hele høsten. Trysilelva ble av samme årsak ikke undersøkt på vanlig måte.

Kartleggingen er utført på oppdrag fra Fylkesmannen i Nord-Trøndelag som har koordineringsansvar for oppfølging av Handlingsplanen for elvemusling (DN rapport 2006-3) og Fylkesmannen i Hedmark. På grunn lag av flere innspill satte vi opp en liste over potensielle vassdrag. Kontaktpersoner hos Fylkesmannen i Nord-Trøndelag er fiskeforvalter Anton Rikstad og i Hedmark fiskeforvalter Tore Qvenild.

En stor takk går til de personer vi har vært i kontakt med for både god informasjon og svært positiv holdning. Disse er Kjell Reidar Lutnæs med familie (Lutua), Snorre Grønnæs (Trysilelva), samt Åke Stadigs i Ersbo på svensk side og hans datter Monica. Arne Linløkken har bidratt med verdifull kunnskap om vannkvalitet og fiskebestander.

Mål for arbeidet har vært å konstatere om muslingen finnes og samtidig gi en enkelt beskrivelse av bestandsstatus for den enkelte lokalitet. Metodikken er i samsvar med de nasjonale retningslinjene for kartlegging av elvemusling (Larsen og Hartvigsen 1999). Arbeidet er utført av Kjell Sandaas og Jørn Enerud.

Vi håper å kunne fortsette kartleggingen i 2011, samt utvide programmet med en grundigere undersøkelse i Eidskog kommune. Vi vil nøkternt slå fast at Hedmark ikke er et typisk elvemuslingfylke i dag. Like nøkternt vil vi slå fast at tilstanden nok har vært bedre i tidligere tider. Forsuringen må ta skylden for at mange vassdrag i dag er uegnet for elvemusling og at ørretbestandene er svake.

Nesodden, 22.12.2010

Kjell Sandaas
Naturfaglige konsulenttenester
kjell.sandaas@gmail.com
Mobil: 950 78 010

Jørn Enerud
Fisk- og miljøundersøkelser
jorn.enerud@hotmail.com
Mobil: 412 21 650

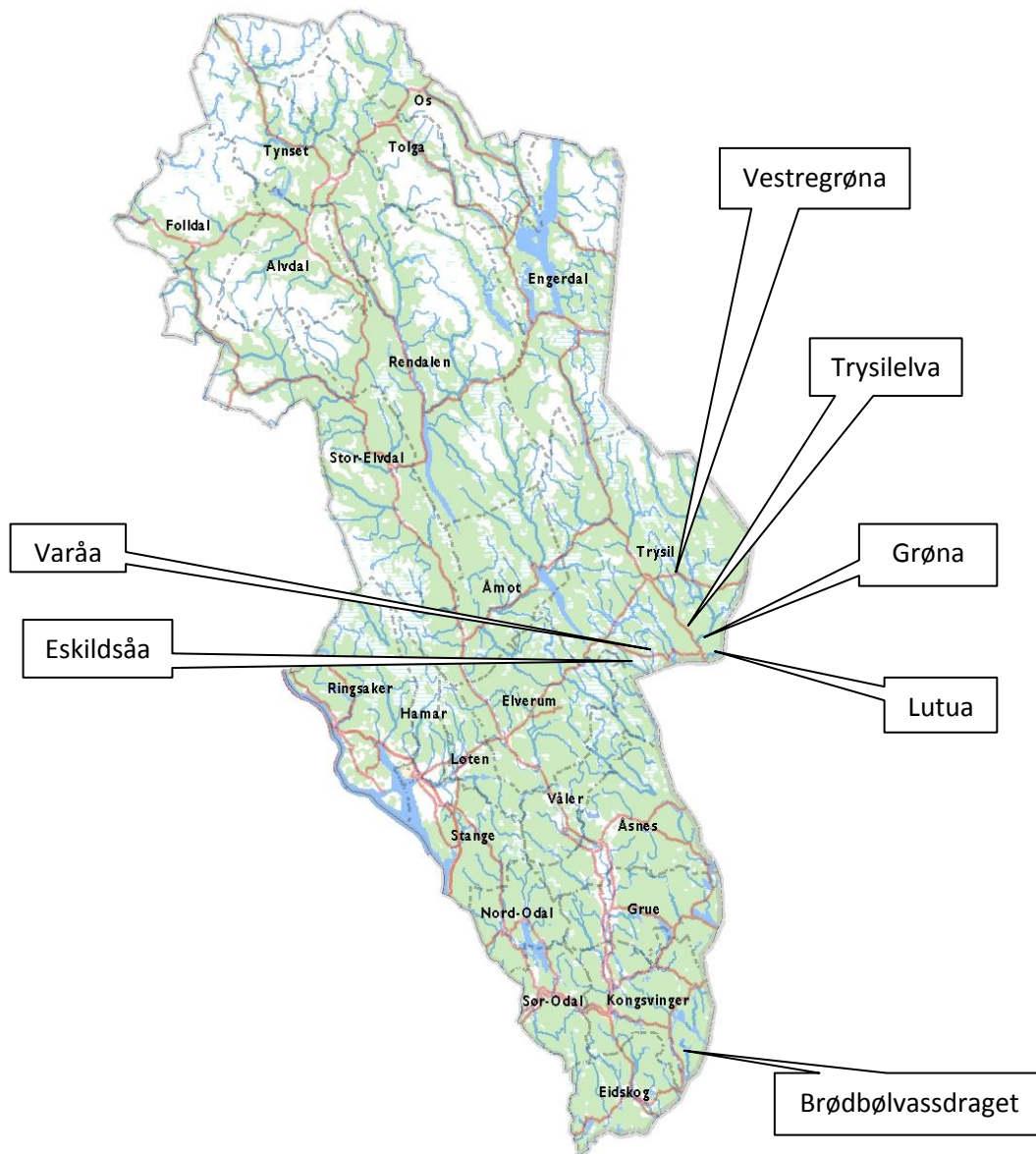
Innhold	Side
Forord	2
Innhold	3
Undersøkte lokaliteter	3
Fylkeskart over Hedmark	4
Funn og vurderinger	5
Historiske opplysninger	7
Lokalitetsbeskrivelser: Trysilelva	10
Referanser	11

Undersøkelse av elvemusling i Hedmark fylke 2010

Koordinater og funn for samtlige undersøkte partier

Lokalitet	Kommuner	UTM 32		Kommentarer	Funn
		Nord	Øst		
Eskildsåa	Trysil	6775284	683813	Krysning RV208	Ingen funn.
Varåa	Trysil	6776686	685014	Krysning RV208	Ingen funn.
Trysilelva	Trysil	6782665	688694	Brua RV26, Plassen	Ingen funn.
Grøna	Trysil	6780552	692827	Ved Grønenget	Ingen funn.
Lutua	Trysil	6775236	694566	Lutnæs, veibrua	Ingen funn.
		6775662	694927	Ved Lutekroken.	Ingen funn.
Vestregrøna	Trysil	6797624	686774	Grønli, gammel og ny bru	Ingen funn.
Brødbølvassdraget	Kongsvinger	6669428	684373	Fagernes, RV202	Ingen funn.
		6667553	684275	Lund, RV202	Ingen funn.
		6666868	684590	Holmen, RV202	Ingen funn

Hedmark fylke elvemusling undersøkte lokaliteter i 2010

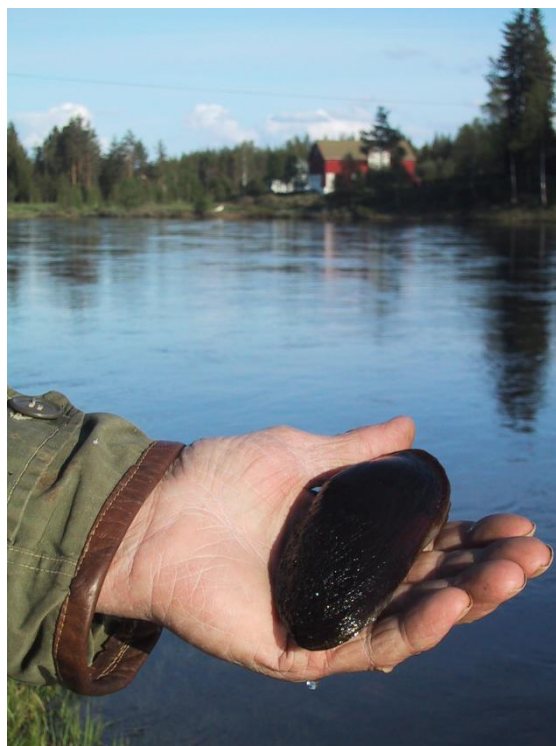

Funn og vurderinger

Vårt inntrykk er at forureningen har satt sitt tydelige preg på Trysil kommunes vannlokaliteter. Forekomsten av vertsfisk for muslingens larvestadium, ørret, virket generelt svært tynn og vannfargen var stort sett som mørkt øl. I tillegg var bunnen mange steder helt dekket av mose slik at sikten i vannet mange steder var meget begrenset. Vi hadde heller ingen opplysninger om tidligere forekomster med unntak for Trysilelva. Vi gjorde kun ett "funn", dvs. vi fant dokumentasjon på to funn fra senere tid i Trysilelva. Her, ved Plassen, skulle elvemusling ha blitt funnet en gang. De morsomme funnene ved Plassen er, ifølge Snorre Grønnæss (pers. medd. 14.07.2010) ved Gjerfloen Fluefiske, trolig fra perioden 1995-2000 da en svensk fluefisker som fisket på østsiden et stykke nedstrøms brua (Rv26), fikk en elvemusling på snøret. Svensken var tydeligvis kjent med elvemusling og tok kontakt med Snorre Grønnæss. Muslingen ble trolig kastet uti igjen. Det andre tilfelle var en fisker som fikk en elvemusling på snøret sitt i 2002 på vestsiden av elva rett nedstrøms brua (Rv26). Denne muslingen ble kastet uti elva igjen rett oppstrøms brua på østsiden. Dette tilfellet er fotodokumentert av Snorre Grønnæss, jf figur 1 og 2.

Figur 1. Fiskeren som fikk elvemusling på snøret ved Plassen i 2002.
Foto: Snorre Grønnæss.

Figur 2. Dette er samme musling som på foregående bilde.
Foto: Snorre Grønnæss.

Elvemuslingen på bildet anslås til å 110 - 120 mm lang og det betyr at den trolig vil være eldre enn 100 år. Den andre muslingen som ble tatt en del år tidligere, skal også ha vært stor. Dette virker sannsynlig da muslingen nok må rage opp fra bunnen for å kunne "bite sammen" over snøret. Vi har dermed ingen indikasjon på rekruttering. Vannføringen på tidspunktet, 14.07.2010, var stor for årstiden (Nybergsund 118 m³/sek) slik at vading og nærmere undersøkelse av elva var umulig. Vannføringen holdt seg uvanlig høy helt til isen kom. Trysilelva bør derfor undersøkes i 2011.

En interessant spekulasjon er om vänernlaxen (relikt laksestamme som ikke søker ut i havet) som før kraftutbyggingen vandret opp fra den enorme innsjøen Vänern i Värmland, kan ha vært vertsfisken? I så fall kan vi stå overfor den situasjonen at vertsfisk ikke lenger finnes på norsk side.

Fra før forelå en opplysning (Dolmen og Kleiven 1997) om at svensker hadde funnet elvemusling i Klaraälven på norsk side (= Trysilelva). Denne stammer fra Kjell Sandaas som fikk den under feltarbeid i Sverige i 1995. Bjørn Tore Bekken (pers medd. i Dolmen og Kleiven 1997) har opplyst om avisoppslag etter funn av elvemusling (skall?) i Trysilelva mellom 2000 og 2005. Dette tilfellet er utvilsomt funnet fra 2002 som Snorre Grønnæss har dokumentert.

Kjente funn i østre del av Hedmark på Finnskogen er Gjera ned til samløp Kynna i Åsnes kommune (Enerud 2007) og Løvhaugsåa innløpselv Røgden i Grue kommune (Enerud 2007). Helt sør/øst i Hedmark er det funnet gode forekomster i Finsrudelva (Billan på svensk side) og Bråtaåa i Eidskog kommune. (Enerud 2001). I tillegg har vi funnet noen få levende elvemuslinger i Trøftåa i Sør-Odal kommune. (Sandaas og Enerud 2008). Vassdraget ble undersøkt på bakgrunn av opplysninger fra Jon Bekken som fant en del levende og døde muslinger der i 1986. På bakgrunn av historiske opplysninger fra fiskeforvalter Tore Qvenild ble Julusssa i Åmot og Elverum kommune undersøkt i 2008. (Sandaas og Enerud 2008). Elvemusling ble ikke funnet.

Historiske opplysninger

Lutua i Trysil kommune

Intervju med Kjell Reidar Lutnæs (70 år) 15.07.2010 hjemme på gården hans ved elva Lutua, Lyngå, 2427 Plassen i Trysil kommune. Mobilnr: 92 43 52 04. Etterkommer etter skogfinnene og del av grensebefolkningen (belte på 4-5 km på hver side) som ikke ser på svenskene som et annet folk. Lutua renner inn i Trysilelva østfra (den kommer også fra svensk side) rett før den krysser grensen til Sverige.

Hans far Algot Lutnæs og onkel Magnus Lutnæs leste om produksjon av kulturperler i Japan og ville prøve på dette selv. De hentet et par bøtter fulle av (elve)muslinger på svensk side på et sted de visste om (ukjent hvor). Dette var like etter krigen i 1950-åra. De ville putte inn et sandkorn i hver musling. Han vet ikke om det ble gjort, men muslingene ble satt ut på kanskje fire forskjellige steder i Lutua mellom grensa (mot Sverige) og Lutekroken (sving på elva). Han viste på kartet vårt og merket av det øverste stedet (nær grensa) og Lutekroken. De (eventuelt) 1/2 andre plassene visste han ikke hvor var. Far og onkel holdt hele saken så hemmelig som mulig, men guttungene snek seg med og fant ut noe – det som han har fortalt oss. Han vet ikke om noen har sett mer til muslingene, men dengang var det i alle fall godt med ørret i elva.

Spekulasjoner: Lokaliteten i Sverige kan ha vært Klaraälven (svensk side av Trysilelva), men kan også ha vært Fuluälven i Sverige (se neste intervju).

Figur 3. Parti fra Lutua i området der muslinger skal ha blitt satt ut.
Foto.: Kjell Sandaas 14.07.2010.

Fuluälven i Sverige

Åke Stadigs bor på Esbo like over grensen mot Norge. Han startet og drev Stöten Camping, som ligger inntil Görälven (= Ljøra på norsk side) ved Grundforsen, Stöten, i 30 år inntil nå nylig.

Hans mor drev aktivt perlefiske i Fuluälven (Västerälven) fra Fulunäs og oppover noen kilometer til Sörsjön på 1940-50 tallet. Görälven løper sammen med Fulan (Fuluælv) ved Fulunäs og derfra heter elven Västerdalsälven. De lagde vannkikkerter av tomme oljekanner (se foto) som de satte inn glass i bunnen av. Og så brukte de ild/peisklyper til å ta opp muslingene med. Han har en slik vannkikkert inntakt som vi tok bilder av.

Det var enormt mye muslinger da. Han mener de tok ut minst 2 x 100.000 muslinger på noen år. Særlig i årene 1947-50 solgte hun (moren) perler til en gullsmed for opptil 1000,- for en riktig flott perle. Mor hans hadde esker fulle av perler.

For ca. 20 år siden kom noen norske ungdommer på besøk. En av dem dykket i Fuluälven, mellom Fulunæs og Sörsjøen. Han sa det var masser av skall (levende dyr) der fremdeles.

Han fortalte også at muslinger ble flyttet til Ljøra på norsk siden rundt 1970, men det ble ingen ting ut av dette.

Videre ba han oss snakke med datteren Monica Stadigs som kanskje ville huske mer. På forespørsel fra meg gir Monica tillatelse til at dette stoffet brukes i rapporten. Hun skriver:

Jeg er født 1960 og var veldig ofte hos mine besteforeldre. En flott perle satte min farmor i sin mors giftering som hun hadde arvet. Naturperlen mistet hun, men ikke ringen. I ringen sitter det nå en kulturperle og jeg eier ringen nå. Min farmor sa ofte til meg at hun følte seg lurt av gullsmeden (-e) hun hadde solgt perlene til, og at hun angret på at hun hadde kvittet seg med alle. Jeg vet også at hun byttet noen perler og fikk et smykke igjen. Smykket var av stein og verdien mye lavere enn på perlen evt., perlene hun hadde byttet. I denne sammenhengen ble hun helt klart lurt.

Jeg husker esken med perler som hun viste meg. Dette må ha vært i midten av 60-tallet. Det er så vidt at jeg husker at jeg var med i en båt og fisket perler, og at jeg fikk streng beskjed om at jeg ikke fikk røre skjellene.

Til episoden for 20 år siden, som Åke nevnte, forteller datteren Monica: Ja, jeg vet hvem alle var og navnene. Det var jeg, en venninne fra Trysil og en fra Førde. Det var gutten fra Førde som dykket. Vi jenter stod på land. Vi tok opp noen muslinger, 10-12 kanskje. I en av dem fant vi også en bitteliten perle. Min venninne fikk den. Hun har jeg god kontakt med, men gutten fra Florø vet jeg kun etternavnet på. Vi filmet ikke. Jeg tror neppe at de kan tilføye mer enn meg.

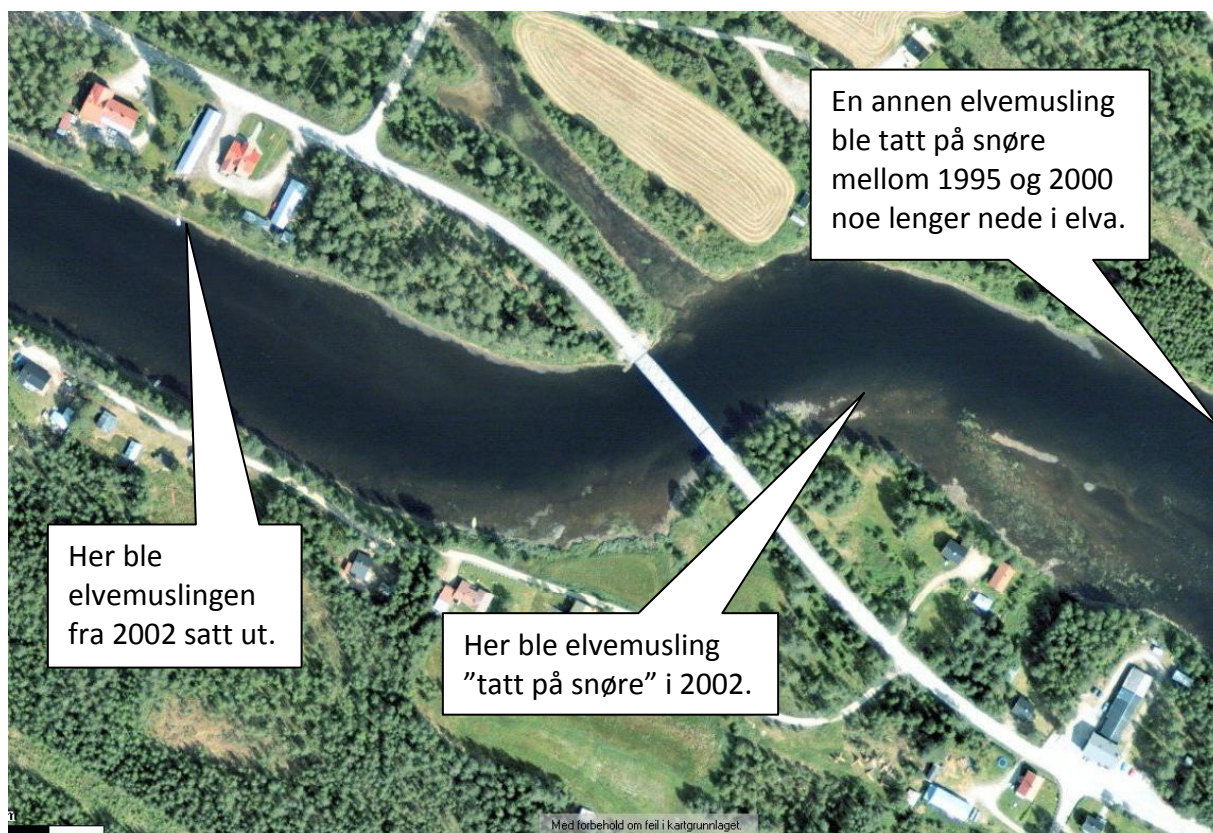
Figur 4. Åke med en hjemmelaget vannkikkert av den typen hans mor brukte.
Foto: Kjell Sandaas 14.07.2010.

Figur 5. Jørn Enerud titter inn i Åkes mors gamle vannkikkert.
Foto: Kjell Sandaas 14.07.2010.

Lokalitetsbeskrivelser

Lokalitet: Trysilelva, Plassen i Trysil kommune
Utbredelse: Ukjent
Tetthet: Ukjent
Bestandsstørrelse: Ukjent
Rekruttering: Ukjent
Miljø/vannkvalitet: Trolig bra
Trusselbildet: Vertsfisk?
Samlet vurdering: Potensielt.

Figur 7. Trysilelva der Rv26 krysser elva.
Begge funnene av elvemusling er gjort nedstrøms brua.

Referanser

Dolmen, D. og Kleiven, E. 1997. Elvemusling *Margaritifera margaritifera* i Norge 2. NTNU, Vitenskapsmuseet. Zoologisk notat 1997-2.

Enerud, J. 2000. Registrering av elvemusling *Margaritifera margaritifera* i Finsrudelva, Bråtaåa, Fløyta og Børjåa. Eidskog kommune, Hedmark fylke. Rapport, 15 sider.

Enerud, J. 2007: Kartlegging av elvemusling på Finnskogen, Åsnes og Grue kommune, Hedmark fylke. Notat fra Fisk- og miljøundersøkelser til Åsnes og Grue kommune.

Grønnæss, S. 2010. Intervjuet 14.07.2010.

Larsen, B. M. & Hartvigsen, R. 1999. Metodikk for feltundersøkelser og kategorisering av elvemusling *Margaritifera margaritifera*. (Methodology for field work and categorising of freshwater pearl mussel *Margaritifera margaritifera*.) - NINA Fagrapport 37. 41 s.

Larsen, B.M. (red.) 2005. Handlingsplan for elvemusling *Margaritifera margaritifera* i Norge. Innspill til den faglige delen av handlingsplanen. *NINA Rapport 122.*: 33pp.

Sandaas, K. og Enerud, J. 2008: Kartlegging av elvemusling i Trøftåa i Sør-Odal kommune.

Sandaas, K. og Enerud, J. 2008: Kartlegging av elvemusling i Julussa i Åmot og Elverum kommune.